

HALMAI TAMÁS

Fodor Ákos-olvasás

Versmeditációk

1975-ben született Pécsen.
Költő, kritikus. Legutóbbi
írását 2016. 4. számunkban
közöltük.

Repülni repülés nélkül?

KOAN

madarát elbocsátó pihe

Háromosztatú egysoros: haikunál tömörebb haiku ez a vers. A 3 + 4 + 2 szótag s a mély–vegyes–magas hangrend a kompozíciós harmónia zálogai. A két főnév közé ékelt folyamatos melléknévi igenév, a nominális stílust megtörő „elbocsátó” jelző több olvasati irányt nyit, asszociációs képzetköröket tágítva. Szabadon enged? Kiadja az útját? Egyúttal *megbocsát*? A pihe, mely légiés fizikai valójában az anyagtalannal határos jelenség, az elválás mozzanatát hordozza, ugyanakkor a birtokos személyjel („*madarát*”) révén a — legalábbis grammatikai — kötődés folytonossága is az övé.

A szószerintiséget (a konkrét látványt) metaforikus/szimbolikus intenció írja fölül. A lélek a testtől? Az önvaló (az isteni én[telenség]) az egótól? Ki búcsúzik kitől? A koan a meghökkentés, ráhökkenés műfaja. Fodornál a nézőpont megfordítása (nem a madár válik meg pihéjétől/tollától, hanem fordítva) lep meg, zökkent ki a látszatnyi valóságból (megszokásaink koordináta-rendszeréből); egyszersmind a kölcsönösség, az egyenrangúság, a *minden egy* misztikus-filozófiai sugalmát plántálja belénk.

Végül nem palástolható el az az értelmezés sem, mely a szöveget a címben jelölt szövegtípus definíciójaként fejti föl. Eszerint a koan (mint olyan) afféle „*madarát elbocsátó pihe*” lenne. Ki a madár? Mi a pihe? S pihék (tollak) nélkül lehetséges-e repülnünk? S repülni repülés nélkül? Vagy erre csak a művészet igazságai képesek? A „*madár nélküli madár*” (Bertók László: *Sorról sorra röppen a táj*) misztériuma hívogat. Ne kéressük magunkat.

A rendrakás gesztusai

AZ IS

*Az is áldassék,
aki elmosogatott,
asztalt söpört le, és helyükre tolta
az ülő-alkalmatosságokat
(hogy tisztos körülmények szolgáljanak
a következő étkezéshez)*

az Utolsó Vacsora
után.

A fölütés („Az is”) történetbe ágyazott, folyamatosságba illesztett beszédként szólaltatja meg a verset. Az evangéliumi utolsó vacsora toposzát a „következő étkezés” profán paradoxona világi dimenziókba írja át (azaz *körünkbe* vonja); a szövegkép (a növekvő, majd elfogyó sorokkal) a közlés harmonikus zártságát, véglegességét sugallja.

S kire is kér áldást a vers? A kétkezi munka dicsérete kap itt hangot; egyúttal a földi rend, az anyagi tisztaság szellemi fontossága. (Mintha még Mártát is [Lk 10,38–42] rehabilitálná a szöveg!) Csak illúziótlan (*ekképp* igaztalan) olvasatban tűnhetnék föl úgy: a jézusi áldozaton túllépő világ kiábrándító szimbolikája jelenik meg a részvétlen háztartási műveletekben. Érdemesebb (mert *szebb*) azt kiolvasnunk a versből: akárki gyakorolja is a rendrakás köznapi gesztusait, nincs, sosincs egyedül. Az utolsó vacsora legfőbb részese, mert mindenből s mindenkiből, az étkezés utáni teendőkből is részt vállal.

Időtlenül hiányozni

SZEMBEFÉNYBEN

*Fehér Egyszarvú
neszét halljuk s csak pata-
nyomát láthatjuk*

Mesék, mítoszok, fantasyk lénye az unikornis; világon túli világoké. A versben a nagybetűs kiemelés ezt a mitikus eredetet nyomatékosítja; míg a fehér szín a mesékhez méltó ártatlanság és tisztaság jelölője. Hallani is csak neszét halljuk, s látni sem látjuk: az utólagosság, az elválasztottság, a megkésettség létállapota (vö.: „pár percet itt tölt, / hogy utóbb időtlenül / hiányozhasson” — *Tündértaktika*) mintegy antropológiai ismérvként rajzolódik elénk. (A jelölvasás kultúrája: ez volna a művészet?) Holott a fény, hogy lássunk, rendelkezésünkre áll, csak épp nem látunk tőle. Káprázató „szembefényben” tájékozódunk, pedig a szemünk be is fogadhatná a fényt (s vele az egyszarvú látványát).

„Igazi mese az, ami velem történik. Saját mesét akarok. Olyat, amiben benne lehet lakni” — mondja Éliás Tóbiás Békés Pál *A kétbalkezes varázsló* című meseregényében. „...a jó mese olyan, mint a vers: egy kicsit elemelkedik a földtől. Tehát ugyanazt az idegpályát koptatom, amikor verset írok, mint mikor mesét” — fogalmaz Csukás István egy interjúban. Fodor Ákos mesehaikuja azt tudatosítja: a történet, melyben „benne lehet lakni”, éppen az, amelyikben benne lakunk. Csak több éberségre s még több álomra volna szükségünk — az unikornis érdekében is.

Mágikus tárgyiasság

EMPÁTIA

*Ágyam, te kedves,
fáradtra-aludtalak?
Fölkelek. Pihenj.*

Az *empátia* szenvedélyesen erős érzelmet: a beleélés és együttérzés képességét jelenti. Ennek megfelelő a fölütés is: az „Ágyam, te kedves”: megszemélyesítő megszólítása bizalmasan gyöngéd oda-fordulást fejez ki. A „fáradtra-aludtalak” szokatlan nyelvi alakzat. A „fáradtra” mint eredményhatározó rendhagyó megoldás; a kötőjelezést (mely a személy és az ágy összetartozását fejezi ki) nem írja elő helyesírási szabály; az „alszik” ige második személyre irányuló tárgyas/határozott ragozása szintén ritkás eset. (Köznyelvi eredete ennek a *jót/nagyot aludtam, kialudtam magam* szerkezetek; de szellemiségében több köze van a „lenni a mindent” [Szabó T. Anna] kozmikus én-élményéhez vagy az „Isten téged van” [Halmai Tamás] agrammatikus spiritualitásához.) A verset két tömondat szelíd lényegtudása zárja: „Fölkelek. Pihenj”. S közben elhallgatott — nem tudott? nem tudható? — rejtelem marad: míg a beszélő aludt, mit csinált az ágy?...

Az ontológiai eszmélkedést is eszmélet fölötti magasságokba vonja, s az objektív lírai hagyományt is új szintre emeli ez a fuvalatnyi haiku. Archaikus-mágikus tárgyiasságába animizmusok és panteizmusok titkos hagyatéka vegyül; s hovatovább valami *tárgyilagos misztika* testesül meg benne. A létezés egységének sejtelme, mely nincs tekintettel arra, dobog-e lélek egy ágyban (egy kavicsban, egy pipaszárban), vagy sem. (Dobog.)

Hasonló élménykör egyéb Fodor Ákos-művekben is fölfénylik; példaképpen idézünk csak kettőt: „A csúcs is: gödör, / ha a Hegymászó meg nem / kérdi: Hogy vagy, Hegy?” (*Axióma*); „Mindig kérdezd meg / falatod-kortyod: nekik / ízlik-e a szád?” (*Bevezetés*). Lényegesnek látszik ezekkel az alaki rokonság is, a kérdés-felelet retorikája, azaz a párbeszéd alapállása. Nem véletlenül: a beszélgetés, ha valóban az, egyenrangú létezők termékeny együttléte.

S nemde a versekkel is diskurálni hajolunk a papír fölé?

Mi leszel, ha kicsi leszel?

GYAKORLAT, GYEREKEKNEK

*Meg tudod állni?
ne cuppantsd el a pusztit:
akkor tovább tart!*

Mint a zen koanok: ez a vers is paradoxonba csomagolja az evidenciát. El nem cuppantott puszi? Önfelszámoló alakzat; lehetlennyi lehetőség. Más nézőpontból: a „madár nélküli madár” (Bertók László), a „művészet nélküli művészet” (Elisabeth Haich), a „módszer nélküli mód” (Clairvaux-i Szent Bernát) metafizikai tüneményével rokon. A költészet és a misztika közös igazságait idézi. Ekképp fölfoghatatlan. Csak gyerekek (és felnőtt gyerekek) érthetik.

A „gyakorlat” gyakori, azaz több alkalomra szóló (minden időben érvényes?) tevékenységet, tartalmas leckét, tanulni való példát, példázatot jelöl. A címet alkotó két szó mássalhangzós egybecsengetése (*gy, k, r*) és hangrendi (veláris–palatális) egyensúlya, valamint a kompozíciós keret (az első és a harmadik sort egyaránt három szó alkotja) arányai a forma esztétikumával nyomatékosítják ezt. Közben a „megállni” puritán infinitívuszában a kiállítás, helytállás, állhatatosság etikai aspektusa nyílik föl. A „ne cuppantsd el a puszit” jó tanácsa: látszólagos paradoxon; valójában a várakozó türelem, a visszakozó boldogság, a *végtelenített beteljesülés*, azaz a be nem végzett (ki nem merített) teljesség kulcsát adja kezünkbe.

A vers perdöntő erénye, hogy teljes életet alkotó-teremtő egységbe vonja a metafizikus aszkézist a gyermeki játékossággal. Ehhez igazodik a „tart” kettős értelme is: egyfelől időbeli folytonosságot előlegez, másfelől — a „téged” névmás beleértésével — a *megtart* jelentéstartalmait öleli magába. Egybeolvasva ama tanulság adódik: az tart meg, amit kitartunk, amit kitartóan őrzünk. — Nem meglepő, hogy a versmondatot záró felkiáltójelben egyszerre érezni a gyermeki rácsodálkozás örömteli hevét s egy már-már isteni imperatívuszt.

Mi leszel, ha kicsi leszel? — kérdezhetnénk a vers szellemében. Magunktól, egymástól, bárkitől. S a válasz, ez a jézusi evidencia, kérdés nélkül is szívünkhöz simul: ne gyerekeskedjünk — legyünk gyerekek!

A látható láthatatlan

SZERELEM

*ahogy az eget
láthatóvá teszi egy
madár, egy füstcsík*

Módhatározói hasonlító mellékmondat — melynek a címben rejlik a főmondata? Vagyis a szerelem definícióját adja kezünkre a vers? Minden jel (minden szó) erre mutat.

Kérdéseink persze akadnak. A szerelem volna hasonlatos az égbolthoz? S láthatatlanul örök ideáját a szeretett lény, avagy a kapcsolati gesztusok érzékítenék? Vagy ellenkezőleg? A szerelem (az érzés, az élmény, a viszony) volna az a „látványelem”, melynek köszönhetően a szakrális hátországot előderengeni láthatjuk?

Ez a nagyobb háttér mindenestre a szemmel befogható jelenés mögöttéseként tűnik elő; azt tanúsítva: a metafizikus összefüggéseket valamely köznapi élmény (egy közlőről szemügyre vett arc, egy kézben dédelgetett kéz) teszi láthatóvá, érthetővé, fölfoghatóvá, *valóságossá*. (Talán egyenesen azokban manifesztálódik?...). Kérdés (azaz nem tisztázható tisztaság) továbbá, hogy a madár és a füstcsík vajon a kontraszt elemei itt, vagy maguk is az égből vétettek. Mi áll a hasonlat egyik és másik oldalán? Vagy olyan hasonlat ez, melyben egy bonthatatlan egység oldalai vallanak egymásról? S nem múlt-könyv részekről, hanem múlt-hatatlán egészről van szó?

A vers bölcsessége, nem mellékesen, a versre magára is ráolvasható: hiszen a szavak is valami túlról üzenő többletet, szem elől rejtőzködő lényegeket tesznek olvashatóvá, megolvashatóvá. Szárnyasan, mint a madár, és illékonyan, mint a füst.

A szerelem művészete

KIS MŰFAJ-HATÁROZÓ

A csók: költészet.

A szeretkezés: dráma.

A többi: próza.

Valójában nem műfajokat, hanem irodalmi műnemeket (jóllehet epika helyett prózát) sorol elő a vers: ezeket olvassa rá — metaforikusan — a szerelem fázisaira, aspektusaira. Az első sor a szép meghittséget, a második a közös-kölcsönös szenvedélyt, a zárlat a mindennapok megszokásait definiálja irodalmiasan. Kedves ötlet, ízléses kivitel — váratlanul komoly vonzatokkal. Ha ugyanis a szerelem literatúrai kategóriákkal leírható, abból következik ugyan, hogy létezmódja művészi, művészeti jellegű; de ezzel együtt jár az a konklúzió is: mint a művészetek, a szerelem is *fiktív* létező. Képzleti tünemény; fiktív ragyogásokból komponált csoda. — Igaz, nem egyértelmű, hogy általában s egészében a szerelemről, avagy pusztán (és tisztán) testi viszonylatokról van-e itt szó.

A vers játékának része továbbá, hogy a meghatározások fordítva is értelmezhetők; ekkor nem a szerelemről, hanem az irodalomról közöl állításokat (fölismeréseket? ajánlatokat?) a szöveg. Innen olvasva a költészet: csókszerűen intim szövegélmény; a dráma: a szeretkezés tüzes dinamikáját hordozza; a próza: a szerelem köznapi rutinjaira emlékeztet.

Végső soron a szerelmet és az irodalmat illetően is bölcsőbbek leszünk e vers után, mint voltunk előtte. Ha tudásunk nem több is a sejtésnél: van valami, ami a tudásnál is bölcsőbb, s arról csak a szerelemnek lehetnek hitelt érdemlő sejtései (vagy, persze, az irodalomnak).

Árnyjátékosok

GYERTYAOLTÁS ELŐTT

*Bámulom tested
falra szökkent árnyát — ma
két lánnyal alszom!*

A gyertya: a fény misztériumának ősi szertartáseszköze; míg ég, a belefeledkező csodálat („Bámulom”) alkalmát teremti meg. A soráthajlás értelemmódosító játéka (a szemlélet tárgya nem a test, hanem annak árnya) pajkos szemérmes fejez ki; a „falra szökkent árny” Platón barlanghasonlatát földidézve vonja be a vers tudatába a látszat és a lényeg, az illúzió és a valóság kettősségének kényes dilemmáját. A „szökkent” ige könnyedséget fejez ki (légiésen finom, egyúttal talán mozgolódni kész lénynek mutatja az ágybéli társat); a gondolatjel két részre tagolja a verset: az előtte mondottak a vershelyzetet vázolják föl, az utána következők az érzelmi reflexiónak adnak teret. (A felkiáltójel a ráismerés gyönyöréről árulkodik.)

Két lánnyal aludni: két lánnyal *hálni*? Akár így, akár úgy értjük, a szexuális élmény *képzelti* többlete *valós* öröme ad okot. Annál is inkább, mivel (1) a képzelet hatalma önmagában jóleső tapasztalás; (2) a valóság teljességének (a platóni látszatnak és lényegnek) holisztikus megélése életre (halhatatlanságra) szóló ajándék.

A költő, a beszélő, az olvasó: a vers jóvoltából mindannyian részesei a csodának. Boldog árnyjátékos a fénnel szövetkező.

Az égnek nincs illemtana

KATARZIS

*vízszintes ajkam
s függőleges ajkacsakád:
Meváltott Kereszt*

Fodor Ákos költészetétől nem azért áll távol a prudéria, mert provokálni kívánja a szemérmes közízlést, hanem mert tudja: az igazság nem szemérmes, s Isten sem prúd. Az égnek nincs illemtana. Egyik legszebb erotikus haikuját ráadásul a tiszta testiség fölé emeli egy vakmerő evidencia: a művészet (katarzis), a szerelem (ajkak érintkezése) és a szentség (kereszt, megváltás) nemcsak egybeolvad itt, a találok intím kohójában, de egyenértékű minőségként olvad egybe.

Minthogy a megváltás jelképét váltja meg, a fizikális cselekmény meta-metafizikai aktussá lényegül. A test fölszentelése testtel: misztikus ekstázis. (Kérdés persze, hogy nem volt-e megváltva már az aktus előtt ama kereszt... Azaz: nem egy eredendő létszentség kölcsönöz-e szakralitást minden csókunknak, minden ölelésünknek, minden szíves mámorunknak.)

Az *ajak* vs. *ajkacska* kettőssége nem pusztán anatómiai különbségtételt szolgál: a kicsinyítő képzős alak kedvességet, kedveskedést hordoz, intim figyelmességet jelez. Az altesti hódolat diszkrét fenségébe szerelmes gondot csempész. A nagy kezdőbetűk (*M*, *K*) kitüntetett alkalmat, ünnepi eseményt sejtetnek. Azt a pillanatot, amelyben találkozik a két irány (a horizontalitás és a vertikális kettős dimenziója), egyszersmind a két személy (a nemi princípiumok dualitása). Mert a teljességhez (a megváltáshoz) mindkettőre szükség van. De csak azért, hogy a közös-kölcsönös beteljesedés (kiteljesülés) fölszámolja a kettőt együtt is, külön is; hogy a katartikus pillanatban — mintegy az ég (az örök) javára — kioltódjék minden, ami személyes, ami földi, ami múltó.

Hogy a kereszt katarzisa egy — különben csak a versekből, a zenéből és a szent iratokból ismerős — idegen személyességet hozhasson létre; hűlt helyünkön, forró jelenlétünkben.

Jelképek jelképe

RÓZSA

föld és ég csókja

Nem ez az egyetlen Fodor Ákos-vers, mely a címében jelölt fogalom metaforába csomagolt definícióját adja, de föltétlenül a leg-tömörebbek s legtalálóbak közül való.

Miként válthat csókot föld és ég? Ha szó szerint vesszük: mítoszi/isteni személyekként. Ha metaforikusan: az élet — föld és ég közti — létrejöttének szerelmet idéző csodája az, ami rózsát terem. — S ha megfordítjuk a versbéli jelentésirányt? Úgy is értelmes értelmet kapunk: a vers a rózsával — mint a szépség, titokzatosság, teljesség szimbólumával — érzékelteti a két létszint találkozásának szépségét, titokzatosságát, teljességét. (Amely találkozás megvalósulhat az emberben éppúgy, mint a költészetben — ha költői az ember, s emberi a költészet. Azaz mindkettő: angyali.)

Az óhatatlan rím („rózsa” — „csókja”) a hangzás esztétikumával igazodik a verstárgy finomságához; a határozott névelők elhagyása (nem *a* föld és *az* ég csókjáról beszél a mű) lényegre tisztított — s így a lehető leghatározottabb — közlést eredményez.

A rózsza természetrajza, jelképtörténete s egész kultúrhistoriája (lásd például Gécz János kutatásait ez ügyben!) a közhelyességig temérdek kinccsel lát el bennünket, több univerzumra való tudást és sejtést bocsát rendelkezésünkre. Ez az egysoros mintha ezzel is tisztában volna: *spiritokratikus* világában a rózsza nemcsak virág, de szimbólum is; s nem pusztán szimbólum, hanem a jelképek jelképe. Gertrude Stein és Rilke és Eco rózsája éppúgy benne foglaltatik, mint az a szál tünemény, melyet az olvasó holnap (vagy holnapután) a kezében tart majd. Mert kapta. Vagy adja. Vagy egy vele.